

שבט התשע"א

בס"ד

מעמדו של עבד כנעני לפרשת משפטים (ע"פ שעורו של הרב אלחנן סמט)

5. סידור הדינים על פי סוג הנזק הנידון בכל אחד מהם

<p>א. הכאה שעלולה לגרום למיתה נזקים לבן חורין: נזקים דומים לעבד: יח וכי יריבו אנשים כ וכי יפה איש את עבדו והכה איש את רעהו או את אמתו בשבט באבן או באגרף...</p> <p>ומת תחת ידו – נקם ינקם. יט אם יקום והתהלך בחוץ על משענתו ונקה המכה, רק שבתו יתן ורפא ורפא.</p>	<p>ב. הכאה הנוטלת אבר נזקים לבן חורין: נזקים דומים לעבד: כו וכי ינצו אנשים... עבדו... ונשחתה כד עין תחת עין לחפשי ישלחנו תחת עינו. כז ואם שן עבדו... פיל שן תחת שן... לחפשי ישלחנו תחת שנו.</p>
<p>ג. מיתה על ידי שור מועד נזקים לבן חורין: נזקים דומים לעבד: כט ואם שור נגח הוא... והמית איש או אשה השור יסקל וגם בעליו יומת. ל אם כפר יושת עליו ונתן פדיו נפשו ככל אשר יושת עליו.</p>	

6. ראב"ע בביאורו הארוך לפסוק לא

"השם שם עונש על בעל השור, כי קשה בעיניו שתמית בהמה אדם שנברא בצלם א-להים, על כן נסקל השור".

7. שמות כ"א

(כט) ... השור יסקל וגם בעליו יומת.

(ל) אם כפר יושת עליו, ונתן פדיו נפשו ככל אשר יושת עליו.

8. מכילתא דר' ישמעאל (מסכתא דנזיקין פרשה י)

"וגם בעליו יומת" – יומת בידי שמים.

9. במדבר ל"ה, לא

"ולא תקחו כפר לנפש רצח אשר הוא רשע למות, כי מות יומת".

1. שמות כ"א

כח וכי יגח שור את איש או את אשה נמת
סקול יסקל השור ולא יאכל את בשרו
 ובעל השור נקי.

כט ואם שור נגח הוא מתמל שלשם
 והועד בבעליו ולא ישמחנו
 והמית איש או אשה
השור יסקל וגם בעליו יומת.

ל אם כפר יושת עליו
 ונתן פדיו נפשו ככל אשר יושת עליו.

לא או בן יגח או בת יגח
 כמשפט הזה יעשה לו.

לב אם עבד יגח השור או אמה
 כסף שלשים שקלים יתן לאדניו
והשור יסקל.

2. 'קבצי חוקים של העמים במזרח הקדמון', בתרגום ובעריכת אברהם לבנון

חוקי אשנונה (עמ' 66):

סעיף 54: "אם כשור נגח נודע הוא, והשלטונות הביאו את הדבר לידעת הבעלים, והם את קרניו לא גדעו, ונגח איש והמיתו – בעל השור, שני שלישי המנה ישלם".

סעיף 55: "אם עבד יגח שור והמיתו – חמישה עשר שקל כסף ישלם".

חוקי חמורבי (שם, עמ' 100):

סעיף 250: "אם שור, בהיותו הולך בדרך, נגח איש והמיתו, המקרה הזה אינו עניין לטענה בדין".

סעיף 251: "כדי יהיה לאיש שור נגח, וזקני עירו העידו בבעליו מומו כי נגח הוא, והוא לא גדע את קרניו (או) את השור לא אסר, והשור הזה נגח מבני עם הארץ והמיתו, מחצית המנה כסף יתן".

סעיף 252: "אם עבד-איש היה הוא – שלישיית המנה כסף יתן".

3. סנהדרין פ"א מ"ד

"דיני נפשות בעשרים ושלושה... שור הנסקל בעשרים ושלושה, שנאמר: 'השור יסקל וגם בעליו יומת', כמיתת בעלים כך מיתת השור".

4. שמות כ"א – דיני 'עבד כנעני'

1. (כ) וכי יפה איש את עבדו או את אמתו בשבט ומת תחת ידו – נקם ינקם. (כא) אך אם יום או יומים יעמד – לא יקם, כי כספו הוא.

2. (כו) וכי יפה איש את עין עבדו או את עין אמתו ונשחתה לחפשי ישלחנו תחת עינו. (כז) ואם שן עבדו או שן אמתו פיל לחפשי ישלחנו תחת שנו.

3. (לב) אם עבד יגח השור (- המועד) או אמה כסף שלשים שקלים יתן לאדניו, והשור יסקל.

10. רש"י

"אם" זה אינו תלוי, והרי הוא כמו "אם כסף תלוה" (שמות כ"ב, כד) לשון 'אשר', זה משפטו – שישיתו עליו בית דין כופר.

11. המדרש הגדול

"אם כפר" – יכול רשות, תלמוד לומר: 'ונתן פדין נפשו', חובה ולא רשות.

12. הרשב"ם

"וגם בעליו יומת" – בידי שמים, ואם יתן כופר, פטור ממיתה בידי שמים.

13. רמב"ן

בעבור היות הכופר כפרה כעניין הקרבנות, ואם אינו חפץ בה אין מכריחים אותו לבוא לבית דין לחייבו בכך, ואפילו אם חייבוהו, אין ממשכנין אותו, בעבור זה אמר "אם".

14. ברייתא במסכת בבא קמא מ"ע"א:

תניא: "ונתן פדיון נפשו" – דמי ניזק. ר' ישמעאל בנו של רבי יוחנן בן ברוקה אומר: דמי מזיק.

15. הרמב"ם בהלכות נזקי ממון, פרק יא הלכה א

כמה הוא הכופר, כמו שיראו הדיינין שהוא דמי הנהרג, הכל לפי שווי של נהרג, שנאמר: "ונתן פדיון נפשו ככל אשר יושת עליו".

16. שמות כ"א

(לב) אם עבד יגח השור או אָמָה

כָּסֶף שְׁלֹשִׁים שְׁקָלִים יִתֵּן לְאֲדֹנָיו, וְהַשּׁוֹר יִסְקָל.

17. משנה בבא קמא פ"ד מ"ה

"בין שהוא יפה מאה מנה ובין שאינו יפה אלא דינר אחד".

18. המשנה במסכת ערכין פרק שלישי

(ג) [יש] בשור המועד שהמית את העבד להקל ולהחמיר. כיצד? אחד שהמית את הנאה שבעבדים ואת הכעור שבעבדים – נותן שלושים סלע. המית בן חורין – נותן את שווי!

19. רבי יוסף בכור שור בפירושו לפסוק לב

תימא לי: שנותן בשביל עבד יותר מבן חורין (= כלומר: תיתכן אפשרות כזאת)! דבן חורין – דמי ניזק או דמי מזיק, ופעמים שהוא זקן, ואין דמיו רק דבר מועט. ועבד, אפילו זקן, שלושים שקלים!

יש לומר: פעמים גם כן שהוא מחמיר בבן חורין יותר מעבד, כשהוא (- העבד) שווה יותר. דעבד, אפילו שווה מאה מנה, אין לו אלא שלושים.

20. רש"י בד"ה "שלושים שקלים יתן"

גזרת הכתוב הוא, בין שהוא שווה אלף זוז, בין שאינו שווה אלא דינר.

21. ראב"ע בביאורו הקצר

ו"כסף שלושים שקלים" – דמי העבד האמצעי (- הממוצע) בימים ההם.

22. חוקי חמורבי סעיף 252

"אם עבד-איש היה הוא [זה שנגחו והמיתו השור הנגח] – שלישית המנה כסף יתן".

23. קאסוטו

"כסף שלושים שקלים" – כלומר, המחיר הרגיל של עבד – "יתן" – בעל השור – "לאדניו" – של העבד או לאדוניה של האמה לשם פיצויים, וזה מתאים לסעיף 252 של חוקי חמורבי, הקובע במקרה זה תשלום של שליש מנה כסף לאדוני העבד.

24. רבי יוסף בכור שור

ונראה דלכך נתן הקב"ה קצבה בעבד, שהוא רגיל בין הבהמות לשמרן וליתן להם מספוא, וממיתות אותם, ואתו לאינצווי (- ויבואו לריב), שזה יאמר: עבדי שווה כך וכך, וזה יאמר: אינו שווה כי אם כך. ונתן הקב"ה קצבה, דלא אתו לאינצווי (- שלא יבואו לריב). אבל בן חורין – מילתא דלא שכיחא הוא (- דבר שאינו מצוי שיהרג על ידי שור מועד).

25. שמות כ"א, לד

"בַּעַל הַבּוֹר יִשְׁלֵם, כָּסֶף יְשִׁיב לְבַעַלְיוֹ"

26. רבי יוסף בכור שור

ונתן להם לעבדים הכתוב כפי ערך נקבה מ[בת] עשרים ועד [בת] ששים, דאישה ועבד כי הדדי נינהו (- דומים זה לזה).

27. ויקרא כ"ז

(א) וַיִּדְבֶּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר: (ב) ... אִישׁ כִּי יִפְלֵא נָדָר בְּעֶרְפָּךְ נִפְשֹׁת לֵה'. (ג) וְהָיָה עֶרְפָּךְ הַזֶּכֶר מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וְעַד בֶּן שְׁשִׁים שָׁנָה וְהָיָה עֶרְפָּךְ חֲמִשִּׁים שָׁקֶל כָּסֶף בְּשָׁקֶל הַקֹּדֶשׁ. (ד) וְאִם נִקְבָּה הוּא, וְהָיָה עֶרְפָּךְ שְׁלֹשִׁים שָׁקֶל.

28. ויקרא כ"ז

(יא) וְאִם כָּל בְּהֵמָה טְמֵאָה... (- ינדור אדם את ערכה) וְהֶעֱמִיד אֶת הַבְּהֵמָה לִפְנֵי הַכֹּהֵן. (יב) וְהֶעֱרִיךְ הַכֹּהֵן אֹתָהּ, בֵּין טוֹב וּבֵין רָע, כַּעֲרֶכְךָ הַכֹּהֵן בֶּן יְהִיָּה... (יד) וְאִישׁ כִּי יִקְדֹּשׁ אֶת בֵּיתוֹ קֹדֶשׁ לֵה' וְהֶעֱרִיכוּ הַכֹּהֵן, בֵּין טוֹב וּבֵין רָע, כַּאֲשֶׁר יֶעֱרִיךְ אֹתוֹ הַכֹּהֵן בֶּן יִקּוּם.

29. פתיחת הפרק השלישי במסכת ערכין

יש בערכין להקל ולהחמיר. כיצד?

אחד שהעריך את הנאה שבישראל ואת הכעור שבישראל – נותן חמשים סלע.

ואם אמר: הרי דמיו עליי – נותן את שווי.

30. ר"י בכור שור

זהו מידה בתורה, שלעניין מיתה אין חילוק בין קטן לגדול, כמו שכתוב "ואיש כי יכה כל נפש אדם" (ויקרא כ"ד, יז) – כל דהוא נפש. לא שנא מוכה שחין שהרג נשיא ישראל, ולא שנא נשיא ישראל שהרג מוכה שחין – שדינם שווה, ונתן להם לעבדים הכתוב כפי ערך נקבה....

31. הרמב"ם בהלכות נזקי ממון בראש פרק יא:

כמה הוא הכופר, כמו שיראו הדיינין שהוא דמי הנהרג....

וכופר העבדים, בין גדולים בין קטנים, זכרים או נקבות

הוא הקנס הקצוב בתורה שלושים סלע כסף...

ושוב חוזר על כך הרמב"ם בהלכה ה שם:

(ה) ואם המית (- השור המועד) את השפחה משלם את הכופר הקצוב בתורה...

32. ר' חיים סולוביצ'יק הלכות מכירה פרק כג הלכה ג

החיוב של שלושים של עבד הוא כפרה, דוגמת חיוב הכופר בבן חורין, וכמבואר ברמב"ם פרק יא מנזקי ממון... שהשווה אותם זה לזה. ועיקר החיוב הוא על הריגת העבד עצמו, ולא מחמת זכות הבעלים שבעבד, וזכות הבעלים שבעבד אינו מוסיף כלל לעצם החיוב של שלושים שקלים, ורק שזה הוא דין בפני עצמו, שחובת הכפרה של שלושים שקלים שיש על המזיק – היא שייכת לבעלים.

33. המשנה בבא קמא פ"ד מ"ה

שור שנגח את האדם ומת, מועד משלם את הכופר, ותם פטור מן הכופר, וזה וזה חייבים מיתה.

34. הרמב"ם בהלכות נזקי ממון בראש פרק

שור שהמית את האדם בכל מקום, בין גדול בין קטן, בין עבד בין בן חורין, אחד תם ואחד מועד, הרי זה נסקל.

35. מכילתא מסכתא דנזיקין פרשה יא

"אם עבד יגח השור או אמה" – אף עבד ואמה היו בכלל "והמית איש או אשה" (- פסוק כט), והרי הכתוב מוציאו מכללו להקל עליו ולהחמיר עליו. להקל עליו – שאם היה (- העבד) יפה מאה מנה, נותן שלושים סלעים; להחמיר עליו – שאם לא שווה אלא דינר, נותן שלושים סלעים.

36. מסכת בבא קמא מג ע"א

אמר רבי שמעון בן לקיש: "...כסף שלשים שקלים יתן לאדניו והשור יסקל" – כל זמן שהשור בסקילה הבעלים משלמין שלושים שקלים; אין השור בסקילה - אין הבעלים משלמין שלושים שקלים.

אמר רבה: "...השור יסקל וגם בעליו יומת. אם כפר יושת עליו" – כל זמן שהשור בסקילה בעלים משלמים כופר; אין השור בסקילה – אין הבעלים משלמין כופר.